

Vídeňská a moravská sídla Emanuela Josefa 4. knížete Collalto e San Salvatore

JAN KOUMAR

Koumar, Jan: Viennese and Moravian Settlements of Emanuel Joseph 4th Prince Collalto e San Salvatore

The article describes the houses, palaces and chateaus of Emanuel Collalto e San Salvatore with the emphasis on the places he himself built and used as temporary or permanent residences. These comprise the Moravian castle Uherčice and the small chateau Kněžice near Brtnice, which he used as his summer residences or for temporary stays purposed to manage his Moravian estates. Furthermore, it includes Viennese houses built by prince Collalto: the house at Rathausstrasse 21 and two villas in Heiligenstadt. The personality of prince Emanuel is described with regard to his housing and settlement preferences.

Keywords *Emanuel Collalto; 19th Century; Moravian Aristocracy; Villa Collalto; Kněžice*

Contact *Univerzita Karlova; jan.koumar@gmail.com*

Osoba čtvrtého knížete z rodu Collalto (1854–1924), čtrnáctého držitele rozsáhlých moravských svěrečnických statků svého rodu, je poněkud rozporuplná. Narodil se jako čtvrté dítě svých rodičů (avšak jako první přeživší syn) po téměř osmnácti letech jejich vztahu. V osmi letech mu zemřel otec, a tak jeho výchova probíhala pod vlivem dobročinné, poněkud výstřední a ke stáru duševně nemocné matky Karolíny, rozené Apponyové. Ta jej jistě naučila mnohému. Spolu s ní zakoupil v roce 1872 panství Liběchov nedaleko Mělníka, aby je po šesti letech ovšem zase prodal.¹ Spolu s ní se stal štědrým donátorem stovek nadací, škol a klubů.² Zároveň se ale jako velmi mladý dostal k ohromnému majetku a to jej zřejmě povahově ovlivnilo natolik, že na něj jeho neteř Marie Therese Collalto v konceptu svých nevydaných memoárů vzpomíná jako na posledního muže starého režimu v Rakousku, který žil ve světě iluzí a jehož by šokovalo, kdyby slyšel, že existují lidé, kteří si účty platí sami a nemají na to svého sekretáře.³

¹ Statek původně patřil A. L. Veithovi, ten jej však pro dluhy v roce 1872 prodal Collaltům a odstěhoval se na nově zakoupené panství Černovice. Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond G169, inv. č. 496, kart. 454. Kníže Emanuel však Liběchov (*Liboc*) v roce 1878 prodal Nenigovi von Armin. Tamtéž, inv. č. 506, kart. 456. Vzhledem k tomu, že tehdy neplnoletý kníže Emanuel v té době studoval ve Vídni a Itálii, celá koupě mohla být jakýmsi druhem výuky od jeho matky, která se koupě účastnila ze svých finančních prostředků a do zámecké kaple pořídila mešní vybavení (po prodeji je odvezla). Kvůli záhy zase prodanému Liběchovu připojila též k poslední vůli Kodícil. Tamtéž, inv. č. 205, kart. 378.

² Množství financovaných nadací, klubů a spolků je obrovské. Jen namátkou: v letech 1868–1872 každoročně přispívali na zemědělskou školu (Ekonomický ústav) ve Znojmě, Rakouský pedagogický spolek, v roce 1872 přispěli na bulharskou misi.

³ Marie Therese Collalto dále tvrdí, že její strýček byl jedním z posledních typů lidí starého režimu, neprakticky vychovaný a příliš brzy přišel k velkému majetku. MZA, fond G169, inv. č. 233, kart. 308, fol. 346l.

Obr. 1: Atelier Rudolf Krziwanek, Emanuel Josef Collalto e San Salvatore okolo roku 1900.
MZA v Brně, fond G 169.

Emanuel Josef Collalto však přes své bohatství tíhl k tomu, co jeho krásná a noblesní neteř označila jako „polosvět“. Jeho manželství bylo nerovnorodé, s dcerou u Montebella v roce 1859 padlého majora generálního štábu Irmou Büttner, již celá rodina považovala za primitivní ženu bez uměleckého vkusu,⁴ a dokonce i životopisec Collaltů Angelo Passolunghi

⁴ Zmíněná Marie Therese Collalto Irmě např. přiznává krásu a jistý šarm, avšak nerada jí musela vídat, protože z ní dýchal nedostatek jakékoliv kultury a její nízké vzdělání. Tamtéž, fol. 362l.

raději v rodokmenu uvádí knížete Emanuela jako svobodného.⁵ Emanuel se však pro svou ženu stranil vídeňské smetánky, stáhl se z politického života i z oficiálních povinností a raději s ní cestoval. Vlastnil dva byty v Paříži⁶ a pronajímal si vilu u Luzernu, v zimě roku 1908 vyjel na loveckou cestu do afrického Džibuti,⁷ a jak ironicky poznamenal jeho současník, historik Brtnice, učitel Alois Josef Pátek, na svých statcích se objevoval pouze v době honů.⁸ Ze závěru knižně vydané kroniky rodu Flesarů, *Kořeny věků*⁹ zase vysvítá poměrně úzký vztah, který udržoval s levobočkem svého otce Mauriziem Flesarem.¹⁰ Zemřel však bezdětný a již krátce po své smrti začal být označován za zpusťlíka, který své majetky vyčerpal a peníze rozházel s pochybnou ženštinou.¹¹

Velkou část zmíněné rozporuplnosti lze však přičíst na vrub době. Emanuel Collalto e San Salvatore žil v pohnuté době přelomu století, světové války, rozpadu monarchie, s níž byly jeho moravské statky po tři sta let spojeny, i počátku první československé pozemkové reformy, která jím spravovaný majorát na Moravě výrazně omezila. Již rok 1848 přitom pro první společnost rakouského mocnářství znamenal počátek krize identity.¹² Někteří z nich se věnovali politice, jiní průmyslovým aktivitám,¹³ Collaltové se nicméně na svých statcích

⁵ PASSOLUNGHI, Angelo: *I Collalto : linee, documenti, genealogie per una storia del casato*. Villorba 1978, s. 269.

⁶ Na 27 Avenue Marceau. Srov. MZA, fond G169, inv. č. 480, kart. 452 (dopisy z Henry Dürem) a v Rue de Thierry v Passy. FLESAR, Václav: *Kořeny věků : Kronika rodu Flesarů psaná v letech 1423–1923*. Jimramov 2015, s. 573.

⁷ Zachoval se o tom cestovní deník popisující lodní cestu přes Suezský průplav do Dire-Dawy, množství ulovené zvěře i cestu zpět přes Egypt a Brindisi do Benátek. MZA, fond G169, inv. č. 245, kart. 393.

⁸ PÁTEK, Alois: *Brtnice Trhová a zboží brtnické*. Velké Meziříčí 1887, s. 47.

⁹ Kronika rodu Flesarů psaná od roku 1423. K bližší historii celého pramene FLESAR, V.: *Kořeny*, s. 3–5, 608–609. I když originál se zřejmě ztratil po roce 1947 ve Francii, Mořic Flesar, pořídil mezi lety 1915–1929 tři strojové opisy celého pramene, při práci na nich text převedl do tehdejší češtiny a pravděpodobně i upravil. Jeden z těchto průklepů nalezl v roce 1961 ve stodole Václav Flesar, který výběr z celé kroniky po dalších úpravách vydal pod názvem *Kořeny věků*. Pro tento text jsou významné zápisy z let 1859–1923, které se odchyľují od předchozích stručných popisů událostí roku a přechází spíše k žánru deníku.

¹⁰ FLESAR, V.: *Kořeny*, s. 446nn.

¹¹ Komunistu Václav Čech jej například obvinil, že byl potomkem rodu, který přišel vraždit a loupit po době bělohorské, a že výtěžky z panství rozhazoval ve Vídni s ženštinou, s níž žil. Když jej Emanuelova vdova Irma a bratranec Manfred (v té době již úřadující kníže, pozn. aut.) žalovali, všechna tvrzení odvolal. *Venkov : Orgán české strany agrární* 20, č. 236, 10. října 1925, s. 8.

¹² MAYERHOFER, Ernst: *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst der in Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder mit besonderer Berücksichtigung der diesen Ländern gemeinsamen Gesetze und Verordnungen*. Wien 1901, s. 151–154; ŽUPANIČ, Jan: Rakouská šlechta na prahu nové doby. In: KNOZ, Tomáš – DVOŘÁK, Jan (eds.): *Šlechta v proměnách věků*. Brno 2011, s. 194–207.

¹³ V souvislosti s podnikáním na Moravě bývají zmiňováni Kounicové, Dalbergové a další. ZÁŘICKÝ, Aleš: Velkopodnikatel – příklad Heindricha hraběte Larisch-Mönnich, Josefa, Zwierziny a Wilhelma Guttmanna. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2008, s. 28–46; SMUTNÝ, Bohumír: Manufaktura – Příklad Jindřicha Kajetána hraběte Blümengena, bratří Wagnerů, Johanna Flicka a dalších. In: Tamtéž, s. 15–27; v Čechách pak Colloredo-Mansfeldové či Lobkowiczové, srov. HLAVAČKA, Milan: Modernizace velkostatků Jiřího Kristiána z Lobkowicze v druhé polovině 19. století. In: BRŇOVJÁK, Jiří – ZÁŘICKÝ, Aleš, (eds.): *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem : šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století*. Ostrava 2008, s. 121–129. HOŘEJŠ, Miloš: Podnikatel z donucení : Podnikatelské aktivity Josefa Jeronýma knížete Colloredo-Mansfelda. In: Tamtéž, s. 137–158.

nikdy ve větší míře neúčastnili průmyslového podnikání (s výjimkou pivovarnictví),¹⁴ a tak spolu se ztrátou rozsáhlých vrchnostenských privilegií a proměnou ve velkostatkáře mohli buďto žít z minulosti, nebo se vrhnout do víru života ve velkém stylu *fine de siècle*. Kníže Emanuel učinil to druhé.

Vzhledem k tomu, že jeho nesporně zajímavá osobnost je vědecky dosud velmi málo zpracovaná, nesnaží se tento text o popis všech stránek osoby a života Emanuela Josefa Collalto (mnohonásobně by totiž přesáhly možnosti jednoho článku), ale jeho cílem je prozatím nabídnout pohled na jeho stavební aktivitu ve Vídni a oblíbená sídla na Moravě. V tom může navázat na práci Zdeňka Kazlepky *Ostrov italského vkusu*,¹⁵ která se sice zabývá především uměleckými stránkami o více jak 170 let staršího Emanuelova předka Antonia Rambalda Collalto, nicméně v závěrečných kapitolách nabízí i pohled na poslední členy rodu na Moravě. Dále pak navazuje na vlastivědné práce Aloise Josefa Pátka¹⁶ a Aloise Karla Hoffmanna,¹⁷ které vznikly za života knížete Emanuela, a i když se nezabývaly právě jím, jeho moravských sídel se dotkly. K vytyčenému cíli směřuje prostřednictvím archivních pramenů, jejichž nesouvislost doplňuje dobový vídeňský tisk.

Rod z Collalto e San Salvatore

Rod Collaltů (z italského *colle alto* = vysoký kopec) byl v řadách rakouské aristokracie, první společnosti, jedním z nejvýznamnějších. Patřil mezi nejstarší lombardské šlechtické rody, svůj původ odvozovali od muže jménem Rambaldo, kterému měla být langobardskými králi Adalbertem a Berengarem udělena první privilegia, první nesporné doklady o rodu však pocházejí teprve z roku 959, kdy Collaltové získávají majetek v trevírské marce v sousedství Benátské republiky.¹⁸ Zakladatelem rakouské větve rodu byl Marco Carlo, vyslanec Karla IV. na dvoře Inocence VI., moravské majetky však získal teprve Rambaldo XII., zvaný též Veliký (1579–1630). Rudolf II. jej v roce 1610 povýšil do stavu říšských hrabat, dobyl Mantovu, stal se prezidentem dvorské válečné rady a proslul svými neshodami s Valdštejnem. V roce 1622 si od Ferdinanda II. za 111 000 tolarů zakoupil brtnické zboží, konfiskát po Zdeňku Brtnickém z Valdštejna, k němu připojil za 68 000 tolarů získané panství Německý Rudolec (dnes jen Rudolec) a Černá, konfiskát po Rafaelu Chroustenském, a za 10 000 tolarů přikoupil u Brtnice ležící Příseku, původně majetek Jana Vlka Křineckého z Ronova.¹⁹ Rambaldo v roce 1630 svou poslední vůlí vytvořil z těchto moravských statků fideikomis.

¹⁴ Právě za knížete Emanuela zaniklo sklárství v osadě Karlín u Opatova (vyčerpalo všechno v okolí stojící dřevo). První kníže Eduard založil sice v Brtnici v roce 1801 bavlnářskou manufakturu, po šestnácti letech nicméně zase zanikla a nebyla obnovena. Hospodářský vývoj na Vysočině v první polovině 19. století obecně stagnoval. NOVÁK, Pavel: *Rolník : Vysočina : Příklad Viléma Rychlého a rodin z Mirošova a Dušejova*. In: FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J.: *Člověk*, s. 202–221; lidé odcházeli za prací do Vídně a Dolního Rakouska. JANÁK, Jan a kol.: *Dějiny Brtnice a připojených obcí*. Brno 1988.

¹⁵ KAZLEPKA, Zdeněk: *Ostrov italského vkusu : Umělecký mecenáš Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*. Brno 2011.

¹⁶ PÁTEK, A.: Brtnice, s. 47.

¹⁷ HOFFMAN, Alois Karel: *Městys Brtnice na Moravě*. Brtnice 1925.

¹⁸ PASSOLUNGHI, A.: I Collalto.

¹⁹ HOFFMAN, A. K.: *Městys Brtnice na Moravě*. Brtnice 1925, s. 8–9. Za což ovšem získal označení pobělohorského kořistníka, které se přeneslo na celou moravskou větev rodu. KÁBA, Arnošt: *Dvě kapitoly*

V jeho stínu nestáli ani další členové rodu. Antoni Rambaldo (1681–1740), velký mecenáš a milovník umění, podvkrát hostil na svém zámku v Brtnici Karla VI. na jeho cestě na českou korunovaci a z ní,²⁰ Thomas Vinciguerra (1710–1768) připojil k moravskému fideikomisu v roce 1768 Uherčice, Písečné, Slavětín a alodiální Okříšky. O povýšení do knížecího stavu²¹ za odměnu za věrnost se zasloužil v roce 1822 díky nekompromisnímu odporu vůči Napoleonovi Eduard (1747–1833), pro knížecí linii rodu vázanou na moravské statky (v Itálii a dolním Rakousku žijící větve rodu užívaly stále hraběcí titul) založil v Nových sadech (*Neustift*) u Písečného před rokem 1823 rodinnou hrobku.²²

Jeho starší syn Anton Octavian II. kníže Collalto po sobě zanechal dvě dcery a dva syny. Z nich mladší syn Alfons získal v roce 1844 italské rodové statky se zámkem v San Salvatore a v Dolním Rakousku si později pořídil statek Staats, starší syn Eduard Octavian, narozený roku 1810 ve Vídni, zdědil po otci moravský fideikomis a s ním i knížecí titul. V roce 1861 obdržel dědičné křeslo v parlamentu, císař jej pozval ke členství v Panské sněmovně (*Herrenhaus*), na zasedání se však nikdy nedostavil a nechal se omluvit z důvodu nemoci.²³ Jednapadesátiletého Eduarda totiž v té době již trápí srdeční choroba, kterou nijak neřeší četné návštěvy vídeňských lékařů a které o rok později, 24. března 1862 podlehl. Zanechal po sobě dceru Julii, v té době již vdanou za Eduarda Wildericha hraběte von Walderdorff²⁴ a osmiletého syna Emanuela, který se po svém otci stává pod dohledem poručíků čtvrtým knížetem a správcem moravských statků.

Moravský fideikomis: Uherčice a Kněžice

Collaltovský majorátní fideikomis patřil v době knížete Emanuela svými 10 894 hektary do deseti největších na Moravě.²⁵ Jeho centrem byla bezkonkurenčně největší Brtnice, panství o velikosti 6 638 hektarů s rozlehlým zámkem v Brtnici, menšími zámky v Kněžicích a Jestřebí, s dvorem v Heralticích, sklárnami v Opatově, s osmi lesními revíry a s jedním

z Knihy o Brtnici. Pelhřimov 2008. Collalto odsoudil jako pobělohorskou smetánku pochybných erbů, která se lísala k trůnu. Encyklopedie hradů, zámků a tvrzí na jižní Moravě označuje Rambalda XIII. za jednoho z kořistníků, kteří využívali porážky stavů k svému obohacení. HOSÁK, Ladislav – ZEMEK, Metoděj a kol.: *Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I: *Jižní Morava*. Praha 1981, s. 55. Stejnou větu s oblibou citují populárně vzdělávací publikace a encyklopedie.

²⁰ KAZLEPKA, Zdeněk: Dvě návštěvy Karla VI., preziosissime Tapezzerie, abgemahlene Einzug dere Römlichen Kaysern a pictor Carolus na zámku v Brtnici roku 1723. In: *Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae tutela*, 11. 2006. Brno 2006, s. 51–62; dále VÁCHA, Štěpán a kol.: *Karel VI. a Alžběta Kristýna: Česká korunovace 1723*. Praha 2009.

²¹ PASSOLUNGHI, A.: I Collalto, s. 180–182.

²² KALÁBOVÁ, Lenka: Zámek Uherčice. In: KONEČNÝ, Michal (ed.): *Vitruvius Moravicus: neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Brno 2015, s. 87–98; TIRAY, Jan: *Vlastivěda Moravská, Slavonický okres*. Brno 1926, s. 229. Do hrobky bylo do vzniku Československa pohřbeno devět členů rodiny. Po roce 1918 byly pohřby prováděny jinak. Z roku 1896 existují plány na výzdobu a nové zařízení hrobky. MZA, fond G169, inv. č. 511, fascikl 462.

²³ LANJUS, Friedrich: *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*. Schloß Haindorf am Kamp 1939, s. 84.

²⁴ V průběhu let 1862–1881 mu měla porodit pět synů a tři dcery. Eduard von Walderdorff zemřel roku 1887. Vdova po něm se dožila 84 let, když zemřela 3. 4. 1922. Její dcery i syny kníže Emanuel ve své závěti dobře zaopatřil.

²⁵ Co do velikosti byl desátým největším: Jan kníže Liechtenstein 109 414 ha, Arcibiskupství olomoucké 36 600 ha, Antonín Dreher 17 105 ha, Antonín hrabě Magnis 14 000 ha, Hugo kníže Salm-Reifferscheidt 12 857 ha,

pivovarem, škrobárnou, cihelnou, dvěma mlýny a jednou palírnou. K brtnickému panství byl připojen (ale samostatně spravován) alodní statek Okříšky a Pokojovice. Severovýchodně od Brtnice, na hranici Moravy a Čech, leželo panství Černá a Německý Rudolec o velikosti 1 704 hektarů. V panství se nacházely dva zámky (v Černé a Rudolci), hospodářský dvůr v Měříně, tři lesní revíry, škrobárna a cihelna. Na jihu, mezi Vranovem, Bítovem a Slavonicemi, téměř u rakouské hranice leželo panství Uherčice o velikosti 1 621,43 hektarů. Uherčický zámek sloužil díky své poloze i podnebí jako odpočinkové sídlo Emanuelových rodičů i prarodičů, kromě něj však v panství byly tři lesní revíry, lihovar, cihelna, vápenka, mlýn a pila. Od Uherčic na západ se pak nacházelo menší panství Písečné a Slavětín o rozloze 641,53 hektarů, se záměčkem v Písečném a rodovou hrobkou v blízkých Nových sadech, dvěma lesními revíry, lihovarem, mlýnem a pilou.²⁶ V roce 1892 byla hodnota fideikomisu odhadnuta na 2 030 982 zlatých a 53 krejcarů.²⁷

Rozmanitý byl reliéf panství s nejvyšším bodem na Arnolecké hoře o výšce 693 m. n. m. v panství Rudolec a Černá, nejnižší nadmořské výšky naopak dosahovalo v Písečném (433 m. n. m.). Tomu se samozřejmě přizpůsobovala zemědělská výroba. V době budování lihovarů a škrobáren kleslo množství pěstovaných obilnin, naopak vzrostla výměra brambor. V souvislosti se zrušením úhorů²⁸ se zvýšil stav hovězího dobytka, již před Emanuelovým narozením se ve velké míře chovaly ovce.²⁹ Jelikož však hornatý a chladný ráz Vysočiny extenzivnímu zemědělství nepřál – zemědělský ráz si na pozemcích fideikomisu udržely pouze Uherčice – hlavní roli hrály lesy. Původně hojně zastoupený buk a jedle postupně ustupuje hospodářsky významnějšímu smrku a to i přes výrazné pomnožení mnišky smrkové v letech 1889–1891. V 90. letech 19. století byly výnosy z lesních porostů od 31 943 do 36 800 plnometrů.³⁰

V předchozím výčtu nebyly uvedeny dvory, jež jsou již od poloviny 19. století pronajímány. Zatímco v Rudolci byl dvůr pronajat celý, tři dvory v Brtnici a jeden v Uherčicích byly rozparcelovány a pronajaty po částech, panství Písečné bylo v letech 1862–1880 dáno do pronájmu celé.³¹ Ve vlastní režii se tak na panství obhospodařovalo sedmnáct dvorů, devět bylo pronajímáno. Ve spojitosti s nerentabilitou vlastního podnikání byly pronajímány i pivovary a mlýny. Na přelomu století bylo na celém svěreneckém zboží patnáct lesních revírů, čtyři lihovary, dvě škrobárny, čtyři cihelny, vápenka, čtyři mlýny a pily, tři hostince a pivovar.³²

bratři Thonetové 12 700 ha, Mořic Arnold de Forest 12 699 ha, C. a k. rodové statky 11 500 ha, Jindřich hrabě Haugwitz 11 500 ha, Emanuel kníže Collalto et San Salvatore 10 800 ha. SANDGRUBER, Roman: Österreichische Agrarstatistik 1750–1918. In: HOFFMANN, Alfred – MATIS, Herbert (eds.): *Wirtschafts- und Sozialstatistik Österreich-Ungarns*, 2. Wien 1978.

²⁶ MZA, fond G169, inv. č. 236, kniha 388.

²⁷ Tamtéž, fond C14, inv. č. 492.

²⁸ BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 252.

²⁹ MZA, fond G169, inv. č. 236, kniha 388.

³⁰ K vývojovým tendencím v zemědělství na příkladu Rakouského Slezska (a dvou mikrosond do velkostatků Jindřichov a Hlavnice) RODAN, Kamil: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1914 (Základní vývojové tendence)*. Ostrava 2008.

³¹ MZA, fond G169, inv. č. 442–455, kart. 449.

³² Tamtéž, inv. č. 236, kniha 388.

Svěřenecké majetky výrazně omezila pozemková reforma „mladého“ Československa, tu však musel z větší části řešit až nástupce knížete Emanuela. Do jeho smrti byla provedena pouze na velkostatku Černá a Rudolec, o něž Collaltové prakticky přišli.³³ Z jeho rozlohy bylo 991 hektarů rozparcelováno a 145 hektarů půdy spolu s rudoleckým a černickým zámekem bylo v roce 1923 přiděleno jako zbytkový statek Ladislavu Růžičkovi, dobrodruhovi, který jej ovšem ještě téhož roku rozprodal.³⁴

Jak bylo již řečeno, kníže Emanuel sám na svých statcích příliš času netrávil, o což se částečně opírá rétorika jeho pozdějších kritiků. Jeho jméno proto nenalezneme ve spojení s žádnou významnou stavbou na fideikomisních pozemcích. Na mnohé nicméně přispěl. Namátkou: na opravu a prodloužení kostela v alodních Okříškách³⁵, na okna kostela sv. Oldřicha v Nových Sadech,³⁶ na rozsáhlou rekonstrukci a vybavení zámeckého kostela blahoslavené Juliany z Collalto v Brtnici,³⁷ do něž v roce 1915 přenesl ostatky této svěťice.³⁸ Štědře také podporoval mnohé spolky. V roce 1881 byl jedním z prvních členů brněnské sekce Rakouského turistického klubu, každoročně přispíval nemalými částkami na charitu, lidem postiženými živelnými pohromami, byl to on, kdo v roce 1907 poskytl rodinný archiv Collaltů jako depozitum Zemskému archivu v Brně. Nebyl však stavitelem a své statky při nejlepším jen udržoval.

Od dětství byl zvyklý trávit horká léta na zámku v Uherčicích, který vyhovoval svou polohou u rakouských hranic při cestě z Vídně a který si se svou manželkou k bydlení přizpůsobili. Zámek byla velkorysá budova se dvěma čestnými dvory, otevřeným schodištěm na druhém nádvoří a bohatě zdobenými sály. Jeho renesanční jádro bylo vybudované za Krajířů z Krajku a Berchtoldů, barokně byl zámek přestavěn za Heitersheimů a klasicistně upravený za Collaltů, kteří jej využívali jako intimní rodinné sídlo. Zámek přesto disponoval rozlehlým tanečním sálem, malým divadelním sálem a především nádherným anglickým parkem s drobnými stavbami.³⁹ Kněžna Karolína založila ve městě v roce 1865 školu nesoucí synovo jméno (*Emanuel Schule*), sám Emanuel zámek využíval často, další pobyt v něm ostatně v poslední vůli zařídil pro svou vdovu,⁴⁰ mnoho stop v něm ovšem nezanechal. Na úpravy a zařízení, které byly v zámku za jeho života provedeny, později vzpomínala jeho neter Marie Therese Collalto jako na zařízení připomínající svým nevkušem čekárnu

33 Zbylé pozemky ve Stáji, v Arnolci, ve Zhoři a lesní komplex Pouště u Měřína odprodali kvůli nesnadnému obhospodařování v letech 1925–1930. Tamtéž, fond F19, inv. č. 59–63, kart. 375.

34 Tamtéž, inv. č. 38, kart. 373. Zámor a oceňovací řízení v době smrti knížete Emanuela ovšem probíhaly na všech collaltovských statcích v Československu, v roce jeho smrti (1924) byly navíc zákonem č. 179/1924 Sb. zrušeny fideikomisy (v platnosti zůstala až do roku 1964 fideikomisní substituce).

35 HAVLÍNOVÁ, Hana: *Historie kostela v Okříškách*. Okříšky 1996, s. 8.

36 TIRAY, J.: *Vlastivěda*, s. 227.

37 BORSKÝ, Pavel: Zámecký kostel v Brtnici. In: *Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči*. Telč 2014, s. 64–87.

38 Tamtéž, s. 125–126. Podle Kazlepky se Emanuel Collalto nejvíce zapsal do dějin rodu vedle dobročinnosti právě přenesením ostatků bl. Juliany z Collalto z Itálie do Brtnice. KAZLEPKA, Z.: Ostrov, s. 175.

39 Blíže k zámku KALÁBOVÁ, L.: Zámek Uherčice, s. 87–98. O poslední velké přestavbě zámku za prvního knížete Eduarda TÁŽ: Zámek Uherčice kolem roku 1800: „eine freundliche Verzierung eines eines modernern Sahl’s“. In: *Památková péče na Moravě. Monumentorum Moraviae tutela*, 11. Brno 2006, s. 63–78.

40 MZA, fond G169, inv. č. 252, kart. 393.

nevýznamného nádraží a neopomněla tento nedostatek vytknout v rodině neoblíbené (jelikož neurozené) Emanuelově vdově.⁴¹

V rozlehlém a starobylém zámku v Brtnici se kníže zdržoval jen v době honitby – neposkytoval pohodlí, na které byl zvyklý –, již před první světovou válkou navíc v zámku ubytoval rodinu Maxe Kielmansegga, manžela Emanuelovy neteře. Jejich byt byl v zámeckém paláci na třetím nádvoří: sám Max Kielmansegg pro Emanuela vykonával správu statků, v roce 1922 pak v Brtnici i zemřel.⁴² Zámky v Rudolci a Černé kníže navštěvoval sporadicky, místo, které si však oblíbil, byl komorní a oproti Brtnici mnohem pohodlnější zámek v Kněžicích. Drobnou stavbu vystavěnou za Zdeňka Brtnického z Valdštejna po roce 1600 jako dependenci hlavního sídla v Brtnici, rozšířenou později za Collaltů a empírově upravenou za prvního knížete Eduarda (1793–1833), využíval kletním pobytům již Emanuelův strýc Alfons.⁴³ Patrový zámček vkomponovaný do dnes již z větší části neexistujících budov hospodářského dvora, které spolu s ním tvořily skromný čestný dvůr,⁴⁴ měl na severní straně park a poskytoval větší soukromí než Brtnice. Jeho 23 místností, které si Emanuel nechal renovovat a upravit,⁴⁵ nabízelo pokoje pro hosty, salón, kulečnický sál, lovecký sál a samotné knížecí apartmá.⁴⁶ Blízkost lesů zase nabízela navíc možnost lovu, brtnický kronikář nám navíc sděluje, že kníže Emanuel v zámku rád trávil čas v kroužku oblíbenců, s nimiž hrával karty.⁴⁷

Vídeň: majorátní palác na Am Hof

I když Kněžice a Uherčice sloužily Emanuelovi k pobytu poměrně často, po stavební stránce se do jejich historie v podstatě nezapsal. Skutečné stavební stopy ovšem zanechal až ve Vídni, v níž byl trvale bytem. Město mu přirostlo k srdci, vyrůstal v něm a začal v něm svá studia v u tehdejší šlechty oblíbeném gymnáziu v Kalksburgu.⁴⁸ Collaltům ve Vídni patřil již od dob Rambalda Velikého majorátní palác na náměstí Am Hof – v těsném sousedství jezuitského kostela, z jehož majestátní empory vyhlásil František I. dne 7. prosince 1804 Rakouské císařství.⁴⁹ Na místě dvou domů, které získal Rambaldo XIII. od Ferdinanda II. jako konfiskát po Emerichu Thurzovi, nechal jeho druhorozený syn Antonín František vystavět přepychový palác, po roce 1724 jej nechal přestavět zmíněný milovník umění

⁴¹ Marie Therese Collalto, *Erlebtes und Geschautes*. Tamtéž, inv. č. 233, kart. 308, fol. 371–372.

⁴² SOkA Jihlava, fond OÚ Brtnice, inv. č. 18. Obecní kniha pamětní Brtnice u Jihlavy, s. 108, 152–153 aj. Hrob Maxe Kielmansegga se nachází na Dolním hřbitově v Brtnici u východní zdi kaple sv. Floriána a dnes je v žalostném stavu.

⁴³ Jeho otec léta trávil se svými dcerami v Brtnici, starší bratr Eduard, Emanuelův otec, v Uherčicích. MZA, fond G169, inv. č. 441, kart. 320, fol. 81 (Marie Therese Collalto, *Von unseren Vorfahren*).

⁴⁴ PLÁČEK, Miroslav: Nejprve dvorec – nakonec pozdně renesanční dependencie. *Archeologia historica* 42, 2017, č. 2, s. 523–537.

⁴⁵ MZA, fond G169, inv. č. 236, kart. 388, fol. 231.

⁴⁶ Srov. inventář zámku Kněžice z roku 1924. Tamtéž, inv. č. 261, kart. 396.

⁴⁷ SOkA Jihlava, fond OÚ Brtnice, inv. č. 18 (Obecní kniha pamětní Brtnice u Jihlavy, s. 1–2).

⁴⁸ Dochovaly se jeho školní sešity. MZA, fond G 169, inv. č. 239, kart. 390.

⁴⁹ FIALA, Václav: *Umělecká Vídeň : průvodce po stopách spisovatelů, básníků, malířů, hudebníků a bohémů*. Praha 2017, s. 73.

Antonio Rambaldo.⁵⁰ V roce 1762, za Thomase Vinciguerry, se v domě konalo první vídeňské vystoupení W. A. Mozarta, jeho sestry Nanerl a zkušené zpěvačky Marianne Bianchi. Poslední velkou přestavbu prodělal palác za prvního knížete Eduarda v letech 1800–1804, tehdy vzniklo klasicistní křídlo s balkonem směřujícím do Schulhofu.⁵¹ Spodní část výstavného paláce rodina pronajímala, v části však bydlela, od dob Emanuelova otce byly v přízemí obchody. V paláci byla zvyklá trávit část zimy Emanuelova matka, malá Marie Therese Colallto na ni vzpomíná jako na velmi nervózní podivnou dámu.⁵² Knížeti Emanuelovi samotnému však k srdci příliš nepřiřostl. Znamenal pro něj nutnost styků s širší rodinou, kterým se sice nebránil, ale nevyhledával je. Část paláce obrácenou do Schulhofu obýval v době jeho vstupu do dospělosti strýc Alfons a jeho větev rodiny při svých pobytech ve Vídni, po první světové válce v něm bydlela zmíněna Marie Therese Collalto. Emanuelův vztah k paláci byl podobný vztahu k jeho moravským statkům: spravoval je, a ačkoliv rozhodně nevyhovoval jeho nárokům na pohodlí i modernost, pokud mu to jeho tehdejší vojenské povinnosti umožňovaly, jeho polohy ve vnitřním městě využíval sporadicky.

Rathausstrasse 21

Vnitřní město Vídně v 70. letech 19. století ovšem rostlo. Heinrich von Ferstel začal stavět Votivní kostel, který měl později Ferdinand von Saar ve své básni označit za chrám bez Boha,⁵³ a v roce 1873 začal stavět i novou budovu vídeňské univerzity, obrácenou průčelím do Ringstrasse. Na bývalém vojenském cvičišti mezi univerzitou a radnicí tak vzniklo hned několik nových ulic, přičemž pozemek na rohu Universitätstrasse a Rathausstrasse zakoupil kníže Emanuel pro stavbu nového collaltovského paláce. Stavba čtyřpatrového domu v novorenesančním stylu byla zahájena vedle rozestavěné budovy univerzity v roce 1880 na základě plánu, který vytvořil Anton Adametz. Hlavní vchod s iónskými sloupy a collaltovským erbem měla sice z Rathausstrasse, nicméně vzhledem ke své rohové poloze byla již ve stavebních účtech adresována jako Universitätstrasse 9.⁵⁴ O rok později byla stavba dokončena. Umístění paláce bylo dokonalé: v prvním vídeňském obvodu, na dohled od radnice, s výhledem na sousední Votivkirche. Palác sám byl přepychový, poskytoval prostorné místnosti zdobené mramorem, vykládaná dřevěná schodiště i dvůr s fontánou zdobenou sochou dívky s vázou. Kníže v něm obýval nejprve první dvě patra (každé z nich skýtalo místnosti s celkovou plochou přes 500 m²), patrně v souvislosti se stavbou vily v Döblingu bylo později i druhé patro pronajímáno. Od roku 1903 v něm měl ortopedickou ordinaci a mezi lety 1909–1930 pak i byt Adolf Lorenz, proslulý jednak svými neinvazivními technikami operace, jednak jako otec Konráda Lorenze.⁵⁵

⁵⁰ KAZLEPKA, Z.: Ostrov.

⁵¹ SCHÖN, Doris: Wien 1. Am Hof 13. *Fundberichte aus Österreich* 4, 2001 s. 731–734.

⁵² Strojopis paměti M. T. Collalto *Von unseren Vorfahren* in: MZA, fond G 169, inv. č. 441, kart. 320, fol. 20l.

⁵³ FIALA, V.: Umělecká Vídeň.

⁵⁴ MZA, fond F19, kart. 1305.

⁵⁵ Ve druhém patře domu je dnes muzeum Adolfa Lorenze Místnosti ordinace se totiž zachovaly v podstatě beze změny i potom, co se Lorenzova rodina v roce 1930 přestěhovala do Altenbergu. Vedle vstupu do domu z Rathausstrasse je umístěna Lorenzova pamětní deska.

Byt v novém paláci kníže Emanuel užíval dlouho. V únoru roku 1887 na jeho schodišti upadl a zlomil si levou nohu,⁵⁶ v něm začal též žít se svou snoubenkou a později manželkou Irmou. Později si však postavil dvě vily v Heiligenstadtu a svůj dům na Rathausstrasse 21 stále více pronajímal, i když svůj byt v prvním patře stále používal. Od roku 1904 v domě sídlila redakce časopisu *Bautechniker*,⁵⁷ přízemí si krátce po dostavění pronajalo knihkupectví s architektuře a umění se věnujícími knihami Friedrich Wolfrum & Co,⁵⁸ vedle něj byla již v době stavby projektována a po mnoho let fungující restaurace.⁵⁹ Méně přepychové byty ve třetím a čtvrtém patře byly pronajímány jednotlivcům. Ještě v závěti upravené po smrti jeho sestry v roce 1922 je dům zmíněn ve vlastnictví knížete,⁶⁰ v té době však již jeho byt v prvním patře stále častěji využívala rodina Kiellmaseggů.⁶¹ V době Emanuelovy smrti v roce 1924 již dům patřil Nettie Kunitzer (rozené Rosenstrausové),⁶² vdově po Dr. Kunitzerovi, který zemřel stejného roku jako sám kníže Emanuel, jen o sedm dní později. Nettie Kunitzer se v červnu 1929 znovu vdala za Josefa Königsteina,⁶³ spolu pak v domě na Rathausstrasse 21 žili až do roku 1937. Její neter Alice Goldin-Coate později již z Ameriky na její rezidenci vzpomínala jako na uchvacující knížecí dům naplněný překrásnými tapisériemi⁶⁴ a starým nábytkem.⁶⁵ Necelý rok po smrti svého manžela, právě den po anšlusu Rakouska, dne 14. března 1938, spáchala Nettie v hluboké depresi sebevraždu. Zemřela stejného dne v Sanatoriu Auersperg ve Vídni.⁶⁶

Armbrustergasse 33, Eroicagasse 9

I když byl kníže s nově postaveným palácem v prvním vídeňském obvodu spokojen, jeho snaha stáhnout se z veřejného života⁶⁷ a navíc smrt matky v roce 1886,⁶⁸ která přinesla

⁵⁶ ANNO Zeitungen – AustriaN Newspapers Online: <http://anno.onb.ac.at/> (dále jen ANNO), *Wiener Salonblatt*, 20. 2. 1887, s. 6.

⁵⁷ Např. ANNO, *Der Bautechniker*, 1. 10. 1909, s. 1.

⁵⁸ ANNO, Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz 19. 3. 1898, s. Není bez zajímavosti, že knihkupectví je v těchto prostorách dodnes.

⁵⁹ MZA, fond F19, kart. 1305

⁶⁰ Tamtéž, G169, inv. č. 252, kart. 393.

⁶¹ Např. ANNO, *Wiener Zeitung*, 11. 7. 1920, s. 18.

⁶² Pro svou potřebu, avšak spíše pro svou praneteř Bernardine Walderdorff si v té době kníže Emanuel držel byt na Elizabethstrasse. MZA, fond G169, inv. č. 261, kart. 396.

⁶³ ANNO, *Neue Freie Presse*, 22. 7. 1929, s. 7.

⁶⁴ Pravděpodobně se jedná o Tristanovu sérii z brtnického zámku, původně v majetku knížete Emanuela, nicméně jeho závěti odkázanou Marii Kilemansegg, převezenu do Vídně v roce 1920 a dražené po smrti Nettie Königstein v listopadu 1938 v aukčním domě Adolf Weinmüller (ANNO Zeitungen, *Wiener Zeitung* 24. 11. 1938). O tapisériích detailně KAZLEPKA, Z.: Ostrov, s. 88, 101.

⁶⁵ MEISSNER, Renate (Hrsg.). *Erinnerungen: Lebensgeschichten von Opfern des Nationalsozialismus. 3: Exil in Afrika*. Wien 2013.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ V té zřejmě hrála roli neurozená manželka i obecný nezájem knížete o politické dění. Nepočítáme-li jedinou doloženou audienci u císaře v lednu 1907, jsou veřejné aktivity knížete Emanuela nevýznamné. ANNO, *Das Vaterland*, 28. 1. 1907.

⁶⁸ Srov. partez 23. 6. 1886. Haus-, Hof und Staatsarchiv (dále HHStA) Wien, SB Partezettelsammlung, 16–51.

finanční prostředky mimo kapitál fideikomisu,⁶⁹ vedly k tomu, že se v roce 1894 rozhodl stavět znovu, tentokrát v XIX. vídeňském obvodu, v Heiligenstadtu. Toto předměstí u svahu Kahlenbergu se mu zjevně líbilo, jelikož však jeho – na sklonku života duševně nemocná a těžce snesitelná – matka měla v Heiligenstadtu přepychovou vilu na Hohe Warte 52,⁷⁰ zřejmě jí nejdříve nechtěl být příliš blízko. V Heiligenstadtu bylo ovšem skutečně nádherně. Do počátku 19. století sice již zanikly zdejší lázně, čtvrt však měla stále co nabídnout: například svahy vinic a výhledy na Dunaj. Emanuel pro stavbu své Vily Collalto zakoupil obrovský pozemek (jen samotná zahrada měla více než 3000 m², zastavěná plocha potom 800 m²) situovaný na menším pahorku u ulice Armbrustergasse, kilometr na sever od starého domu své matky. Sama vila měla v počátku stavby adresu Wienerstrasse 49, protože však Döblingem se táhnoucí Wienerstrasse byla později rozdělena a přejmenována, dostala vila adresu Armbrustergasse 33,⁷¹ vchod na její pozemek byl z dnešního čísla 35, kde byl zahradní domek s bytem portýra, na opačné straně pozemku byl malý domek zahradníka Hrdličky.⁷² Stavba začala v roce 1894 a dokončena byla o rok později, architektem byl Anton Engert, mistrem stavitelem pak Friedrich Notthaft. O velikosti celého pozemku si lze udělat představu ještě dnes, na místě vily a zahrady byl totiž po roce 1945 postaven bytový komplex Rudolf-Sarközy Hof, sestávající ze dvanácti bytových domů (s 29 čísly popisnými), přičemž byl pozemek rozdělen dvěma novými ulicemi.⁷³

Patrová novobarokní vila v obrovském anglickém parku – největším v XIX. obvodě – uspokojovala všechny nároky na pohodlí. Na západní straně byla velká terasa, v prvním patře pak balkon, na nějž se vcházelo z ložnice. Na opačné, vchodové straně byl menší vyhlídkový balkon, na nějž se vcházelo z hudebního sálu, jak terasa, tak balkon skýtaly výhledy do parku. Reprezentační místnosti vily byly situovány v přízemí, vévodil jim velký salon se vstupem do malé zimní zahrady situované na jih a po její pravé i levé straně vedly dveře na zmíněnou terasu. Lodžie na západní i východní straně prvního patra se vstupy ze šatny a z místnosti pro hosty nabízely z jedné strany výhledy na vinice a svahy Kahlenbergu, z druhé pak na Dunaj. Heiligenstadt se přitom v té době stal populárním místem odpočinku vídeňské smetánky, takže nešlo o vilu venkovskou, vzhledem ke své dominantní poloze dokázala naopak skvěle reprezentovat. *Neues Wiener Tagblatt* informovaly 1. prosince 1908 o efektním nasvícení vily k 60. výročí vlády Františka Josefa I., uprostřed fasády tehdy svítil obrovský císařský orel z elektrických žárovek.⁷⁴ Obrázek vily se dochoval v časopise *Der Architekt* z roku 1896⁷⁵ a spolu s ním i situační pláněk.

Nedaleko nově postavené vily ležela však ještě jedna menší stavba, již kníže využíval pro svou administrativu a správu moravských statků i vídeňských domů. S adresou Eroicagasse

⁶⁹ Testament kněžny Karolíny. MZA, fond G169, inv. č. 205, kart. 378.

⁷⁰ Není bez zajímavosti, že ve vile na Hohe Warte později bydlel a bunkr si u ní zbudoval neslavně slavný Baldur von Schirach, dnes v ní sídlí arabská ambasáda.

⁷¹ MZA, fond F19, kart. 1305.

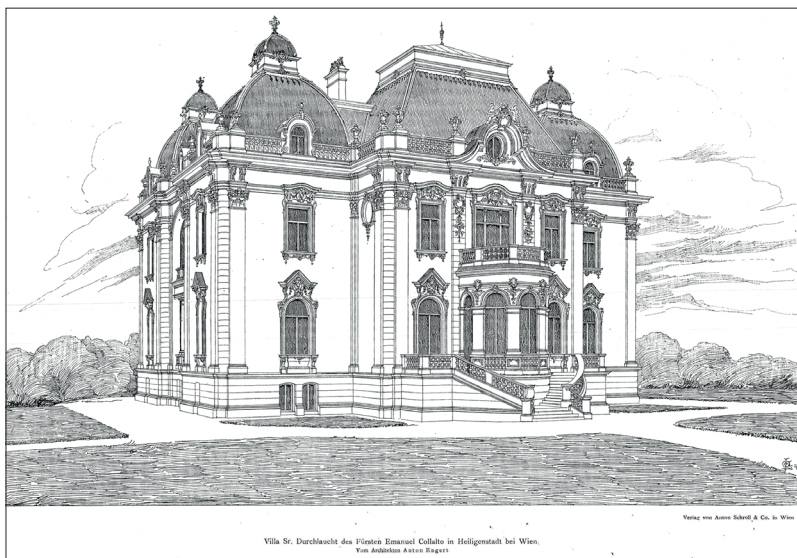
⁷² Tamtéž, inv. č. 261. kart. 396.

⁷³ Nedaleko bývalého vstupu dnes pozemek přetíná Zerritschgasse, v ose západ-východ vede přes bývalou zahradu Bernatzikgasse.

⁷⁴ ANNO, *Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe)*, 1. 12. 1908, s. 50.

⁷⁵ ANNO, *Der Architekt* 1896, s. 12

9 ležela jen o 150 metrů dále, od velké vily byla nicméně prostorově oddělena řadou nově vznikajících reprezentativních domů se zahradami.⁷⁶

Obr. 2: Anton Schroll & Co., Vila Collalto na Armbrustergasse 33 v Heiligenstadtu. Der Architekt 1896, s. 12.

Obě vily kníže Emanuel užíval až do své smrti v roce 1924. Zatímco tu větší z nich zdědila po jeho smrti manželka Irma, vilu na Eroicagasse ve své závěti odkázal dětem své sestry Julie von Walderdorff.⁷⁷ Vzhledem ke složité situaci v nově vzniklém Československu, zrušení fideikomisů, právě probíhající pozemkové reformě a s ní spojenými finančními problémy však Emanuelově vdově nebyl zajištěn luxusní a bezstarostný život, který jí manžel v závěti chtěl zajistit. Samo ustanovení týkající se manželky v závěti začíná tvrzením, že je vzhledem k poválečné nejistotě nemožné stanovit vdovský důchod přesně, stanoveny tedy byly dvě částky pro případ existence fideikomisu v Československu i pro případ jeho zrušení, vypláceny měly být každé čtyři roky,⁷⁸ avšak rozhodující nakonec byla ekonomická situace v Rakousku, která nenahrávala právě luxusu pro neoblíbenou vdovu po excentrickém strýčkovi. Již v roce 1928 proto Irma Collalto vilu na Armbrustergasse prodává berlínskému spisovateli Adolfu Hahnovi.⁷⁹ Z doby prodeje se dochoval aukční katalog, díky jehož obrazovému doprovodu máme možnost nahlédnout do reprezentačních

⁷⁶ Z nich například vilu Legler na Armbrustergasse 22 (vedle dnešní budovy Slovenské ambasády) postavil v letech 1909–1910 slavný vídeňský architekt, rodák z collaltovské Brtnice, Josef Hoffman. Vila se nicméně dodnes dochovala ve značně pozměněném stavu.

⁷⁷ MZA, fond G169, inv. č. 252, kart. 393.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ ANNO, *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung*, 16. 4. 1928, s. 5; ANNO, *Der Morgen. Wiener Montagblatt*, 4. 6. 1928, s. 4.

sálů domu na Armbrustergasse.⁸⁰ Aukce obrazů, soch, nábytku i ostatních uměleckých předmětů z domu se konala ve dnech 4.–5. června 1928 v salonu Alfred Wawra na Lothringerstrasse 14 a vdově po knížeti Emanuelovi vynesla 50 000 šilinků. Celý aukční katalog sestával z 312 položek, z nichž z maleb, zahrnujících například *Kočíči rodinu* L. E. Lamberta, byl nejvýše vydražen Schwenningerův *Koncert u dvora*, z mramorů byla za 1 000 šilinků vydražena položka č. 32 *Diana se psem* od A. Carrieri-Belleuse či porcelánové vázy s malbami narcisů. Z nábytku se pak dražební cena komody ve stylu Ludvíka XVI. s mramorovým a mahagonovým vykládáním dostala až na 1 100 šilinků.⁸¹

Další osudy vily jsou spíše neradostné.⁸² Hahn dům neužíval, již po roce jej vlastnil Adolf von Zsolnay, jehož pohřební hostina se v ní konala 11. července 1932. Později se vila stala ubytovnou pro jednotky Heimwehru a v roce 1945 přišlo bombardování, které v té době právě padesát let starý dům v podstatě zničilo. Po válce už následovala jen demolice ruiny a stavba zmíněného komunitního sídliště Rudolf-Sarközy Hof. Do dnešních dnů se podle slov místních obyvatel z parku vily Collalto zachoval v areálu sídliště jediný strom.

Závěr

Emanuel Josef 4. kníže z Collalto zemřel po krátké nemoci ve čtvrtek 11. prosince 1924 v pět hodin odpoledne v Sanatoriu Löw ve Vídni ve věku nedožitých 70 let.⁸³ Jelikož zemřel bezdětný, majorátní fideikomis přešel na jeho o šestnáct let mladšího synovce Manfreda z italské větve rodu, majetek mimo území fideikomisu (tedy mimo Československo) s výjimkou majorátního domu na Am Hof zdědila jeho manželka Irma. Ta zemřela po těžkém utrpení o sedm let později 9. května 1931 ve Vídni,⁸⁴ ve věku 73 let. V poslední vůli si kníže Emanuel nepřál pohřeb do rodinné hrobky v Nových sadech, která v té době byla zřejmě ve špatném stavu⁸⁵ a jejíž budoucností na území Československa si zřejmě nebyl jistý, ale do prostého hrobu, který si předem zakoupil na hřbitově v Hietzigu, hned vedle zdi Schönbrunnského parku.⁸⁶ Hřbitov byl tehdy oblíbeným místem pohřbů celé Vídně, nalezneme na něm hroby Gustava Klimta, Franze Grillparzera či Kateřiny Schrattové. Určil též, že u hrobu má stát jen skromný pomník se jménem, nabídka k jeho vytvoření byla Emanuelovým dědicem zadána firmám Lehner, Lovrek a Hauser. Cenová nabídka třetí jmenované byla přijata, pomník byl doplněn náhrobním kamenem ze švédské žuly.⁸⁷ Údržbou hrobu kníže pověřil dobročinnou nadací, kterou založil.

⁸⁰ WAWRA, C. J. *Versteigerung der Gemälde, Skulpturen, Möbel, Dekorationsgegenstände usw. aus dem Besitz der Frau Irma Collalto*. Wien 1928.

⁸¹ Tamtéž. K aukci a cenám srov. ANNO Zeitungen, *Neues Wiener Journal*, 6. 6. 1928, s. 10.

⁸² Za cenné informace o pozdějších osudech vily velmi děkuji nakladateli občasníku Döblinger Extrablatt, panu Wolfgangu E. Schulzovi.

⁸³ Srov. parte, in: HHStA Wien, SB Partezettelsammlung, 16–58.

⁸⁴ ANNO Zeitungen, *Wiener Salonblatt*, 24. 5. 1931, s. 8.

⁸⁵ Marie Therese Collalto vzpomíná, že Emanuelův dědic Manfred po svém příchodu do Československa hrobku navštívil. Tvrdí, že, jelikož byly pohřby v minulosti prováděny pouze do dřevěných rakví, které nevydržely vliv počasí, spatřil Manfred své příbuzné do čtvrtého kolene jako umrlce. Marie Therese Collalto, *Erlebtes und Geschautes*, MZA, fond G169, inv. č. 233, kart. 308, fol. 372l.

⁸⁶ Umístění hrobu je ve skupině 15, číslo 23E. Přes uličku o hrob vedle byl tehdy hrob Irminy matky, Ludowiky von Büttnerové (dnes hrob patří rodině Aloise Mittaga).

⁸⁷ MZA, fond G169, inv. č. 261, kart. 396.

Popsaná stavební činnost i spíše zanedbávaná moravská sídla samozřejmě v mnohém zrcadlí povahu knížete Emanuela. I když jej jeho neteř později obvinila z nevkusu, jde spíše o nepochopení vycházející z neznalosti: sama Marie Therese Collalto přiznala, že se jí smrt excentrického strýčka v podstatě nedotkla, znala ho jen málo.⁸⁸ Kníže Emanuel totiž na rozdíl od své uměnímilovné a vždy noblesní neteře preferoval obvykle komfort před uměleckou a historickou hodnotou, moderní bydlení skýtající pohodlí a všechny vymoženosti před letitou monumentalitou. Z jeho sídelních preferencí i z vybavení heiligenstadtské vily a stavebních dispozic domu na Rathausstrasse soudě miloval přepych a rozhodně nebyl bez uměleckého citění. Jeho neteři lze však dát za pravdu, že pod vedením moudré a silné ženy by zřejmě neskončil jako *podivný stařec, jehož výstřednosti ani často nedávaly smysl*,⁸⁹ zdá se však, že právě k takové ženě nikdy netíhl. Emanuel Josef Collalto e San Salvatore byl muž s – na poměry své společenské třídy – přehnaně dobrým srdcem a silným sociálním citěním.⁹⁰ Nebyl sice zpustlíkem, který své majetky finančně vyčerpал, byl však rozhodně výstředním požitkářem, kterému byla cizí cena peněz a který se spíše skrýval před společenským životem očekávaným od mužů jeho postavení.

Jeho nástupce Manfred Collalto sjednotil italské i moravské statky a oproti liknavému Emanuelovi se ukázal být vynikajícím hospodářem. Zabydlel se na zámku v Uherčicích, kde odstranil všechny stopy po svém předchůdci a zámek vybavil cennými obrazy z ostatních moravských sídel.⁹¹ Zámek v Kněžicích byl znovu upraven pro trvalý pobyt, po roce 1927 se v něm totiž usídlil hrabě Eduard Mensdorf-Pouilly, manžel sestry Manfredova syna Oktaviana Collalta.⁹² Rodina Kielmanseggů se musela 20. května 1925 z brtnického zámku odstěhovat do vídeňského Atzgersdorfu,⁹³ Manfred a po něm Oktavián Collalto si rozlehlý zámek znovu upravili k bydlení. Osud vídeňských domů byl zmíněn výše, do dnešních dnů se zachoval pouze dům na Rathausstrasse 21.

Summary

Viennese and Moravian Settlements of Emanuel Joseph 4th Prince Collalto e San Salvatore

Emanuel Collalto e San Salvatore (1854–1924), the fourteenth holder of the vast Moravian estate and the fourth prince of Collalto house, is not a person free of contradictions. He lived in a disturbing time at the turn of two centuries marked by, the fall of the monarchy his Moravian estates had been connected with for centuries and the beginning of the first Czechoslovakian land reform. His permanent residences were Vienna and Paris thus he is usually depicted as a prince who led a lavish aristocratic life and neglected his Moravian estates. Based on the archive research, this article tries to shed some light on his personality through his building activity in Vienna and his housing and residence preferences in his Moravian castles and chateaus. The furnishing of Uherčice (Ungarschitz) chateau is mentioned as well as the adjustments of Kněžice (Knieschitz) chateau, which Emanuel Collalto used instead of the big Brtnice (Pirnitz) castle, formally the main seat of Collalto's Administration Office. Since these changes were just minor and unimportant, the attention is then paid mainly to his houses in Vienna. The new

⁸⁸ Marie Therese Collalto, *Erlebtes und Geschautes*, Tamtéz, inv. č. 233, kart. 308, fol. 346l.

⁸⁹ Tamtéz.

⁹⁰ Jak byl vysáván a zneužíván parazity lepicími se na dobré jméno a dostatek peněz se ukázalo po jeho smrti. Tamtéz.

⁹¹ KAZLEPKA, Z.: Ostrov, s. 177.

⁹² PLAČEK, M.: Nejprve dvorec, s. 523–537.

⁹³ SOKA Jihlava, fond OÚ Brtnice, inv. č. 19, Pamětní kniha městyse Brtnice, s. 32.

Collalto Palace at Rathaustasse 21, which he built between 1880–1881 as his main residence at the centre of Vienna, is mentioned and its subsequent history is described. His smaller villa in Heiligenstadt at Eroicagasse 9 used as an administration office during his lifetime and his splendid representative villa at Armbrustergasse 33 are then described. Both Heiligenstadt villas were used until his death in 1924. Right after his death, the former one was left to the daughters of prince Emanuel's sister; the latter was used by his widow Irma Collalto until 1928. The author then describes the following fate of this house and its destruction at the end of World War II. The conclusion puts forward the view of Emanuel Collalto's personality gained from his building activity and housing preferences compared to the description of his personality offered in the unpublished memoirs of Marie Therese Collalto.